

Коритін Д. С.,
здобувач Науково-дослідного інституту
правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ ЄС ЩОДО МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ

SOME QUESTIONS OF THE FORMATION EU POLICY FOR SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES

У статті розглядається питання створення державної системи забезпечення розвитку та підтримки малого підприємництва. Автор стверджує, що основними положеннями, на яких ґрунтується господарсько-правова політика ЄС щодо суб'єктів малого підприємництва, є такі: заходи у структурно-галузевій політиці, вирішення зовнішньоекономічної політики шляхом покращення доступу до нових ринків та інтернаціоналізація діяльності МСП, підвищення конкурентоспроможності МСП.

Ключові слова: МСП, підприємства, бізнес-середовище, політика, законодавство ЄС, конкурентоспроможність.

В статье рассматривается вопрос создания государственной системы обеспечения развития и поддержки малого предпринимательства. Автор утверждает, что основными положениями, на которых основывается хозяйственно-правовая политика ЕС в отношении субъектов малого предпринимательства, являются: мероприятия в структурно-отраслевой политике, решение внешнеэкономической политики путем улучшения доступа к новым рынкам и интернационализация деятельности МСП, повышение конкурентоспособности МСП.

Ключевые слова: МСП, предприятия, бизнес-среда, политика, законодательство ЕС, конкурентоспособность.

The article considers the question of creating a state system for the development and support of small business. The author states that the main provisions on which the EU economic-legal policy for small business entities is based are: measures in the structural and sectoral policies, the resolution of foreign economic policy by improving access to new markets and the internationalization of SMEs, and increasing the competitiveness of SMEs.

Key words: SMEs, enterprises, business environment, politics, EU legislation, competitiveness.

Постановка проблеми. Одними з основних проблем державного регулювання малого підприємництва є створення державної системи забезпечення розвитку та підтримки малого підприємництва та створення належних умов розвитку малого підприємництва в Україні та регіонах. Для вирішення цих та інших проблем господарсько-правового регулювання діяльності малого підприємництва доцільним є вивчення основних напрямків регулювання діяльності таких суб'єктів в ЄС.

Мета статті – визначити основні напрямки формування політики ЄС щодо малих та середніх підприємств (далі – МСП) для подальшого запозичення позитивного досвіду для господарського забезпечення діяльності суб'єктів малого підприємництва в Україні.

Стан дослідження. Питання політики та державного регулювання діяльності МСП в ЄС частіше за все досліджували під час аналізу загальних умов регулювання цього питання фахівці різних галузей науки. Серед правників І.В. Труш [1] досліджував питання державної підтримки та структури державного регулювання, Т.В. Некрасова [2] займалась питаннями обмежень та надання державної допомоги суб'єктам МСП; в галузі економічних наук Т.В. Заревчацька [3] вивчала державне регулювання та інноваційну діяльність, І.М. Ямкова [4], Н.С. Поповенко [5] – державну підтримку підприємства, Ю.О. Ольвінська – державне регулювання [6]; в науці державного управління І.О. Драган [7] досліджував структуру державної підтримки.

Виклад основного матеріалу. В основі побудови політики Комісії ЄС щодо малих та середніх підприємств покладені положення нормативно-правових актів, більшість з яких необхідно вважати принципами, зокрема, «Закон для малого бізнесу», яким вважається Повідомлення Комісії ЄС від 25.06.2008 р. (COM /2008/0384), та який фактично є комплексним програмним актом для ЄС та держав – членів ЄС.

Ключові елементи господарсько-правої політики щодо МСП в сучасних умовах реалізуються в запропонованих Комісією ЄС заходах, що містяться в Повідомленні Комісії Європейському парламенту, Раді, Соціально-економічному Комітету та Комітету Регіонів «Про План дій «Підприємництво 2020» – відновлення підприємницького духу в Європі», яке прийняте Європейською Комісією від 09.01.2013 р. Основним завданням цього Плану є створення нових робочих місць.

Основні напрямки запропонованих дій: підприємницька освіта з метою підтримки росту та створення бізнесу; відміна існуючих адміністративних бар'єрів та підтримка підприємців на всіх етапах життєвого циклу бізнесу; відновлення розвитку культури підприємництва та виховання нового покоління підприємців [4]. Реалізація названого Плану дій «Підприємництво 2020» буде здійснюватися за допомогою механізмів, передбачених в «Законі для малого бізнесу».

Пріоритети «Закону для малого бізнесу»:
– розвиток підприємництва;

- зменшення нормативного навантаження;
- доступ до фінансування;
- доступ до ринків та інтернаціоналізація.

Фактично названі пріоритети є функціональними напрямками реалізації господарсько-правової політики. Ці напрями в певній мірі породжують застосування необхідних способів та форм нормативного регулювання, які в більшій мірі реалізуються в актах ЄС та держав – членів ЄС.

Говорячи про нормативне регулювання діяльності малих та середніх підприємств в ЄС, важливо зосередити увагу також на таких основних програмних документах:

- Регламент (ЄС) 2015/1017 Європейського парламенту та Ради від 25 червня 2015 р. про Європейський Фонд стратегічних інвестицій, Європейський Інвестиційний Консультативний Хаб і Європейський Інвестиційний портал проекту та внесення змін в регламент (ЄС) № 1291/2013 і (ЄС) № 1316/2013 – Європейський Фонд стратегічних інвестицій;

- Регламент (ЄС) № 1290/2013 Європейського парламенту та Ради від 11 грудня 2013 року, що встановлює правила участі та розповсюдження «Горизонт 2020 – Рамкова програма з досліджень та інновацій (2014–2020)» та про скасування Регламенту (ЄС) № 1906/2006;

- Регламент (ЄС) № 1287/2013 Європейського парламенту та Ради від 11 грудня 2013 р. про розробку програми з конкурентоспроможності підприємств малого і середнього бізнесу (cosme) (2014–2020), що скасовує рішення № 1639/2006/ЄС (далі – Регламент (ЄС) № 1287/2013);

- Регламент (ЄС) № 1291/2013 Європейського парламенту та Ради від 11 грудня 2013 року про впровадження «Горизонт 2020» – Рамкової програми з досліджень та інновацій (2014–2020), що скасовує рішення № 1982/2006/ЄС (далі – Регламент (ЄС) № 1291/2013);

- Рішення № 553/2014/ЄС Європейського парламенту і Ради від 15 травня 2014 року про участь Союзу в Програмі досліджень і розробок проведеної спільно кількома державами-членами, спрямованої на підтримку наукових досліджень та розробок малих і середніх підприємств.

На підставі аналізу Регламенту (ЄС) № 1287/2013 та Додатку № 1 до нього, з урахуванням основних завдань, які розміщені в повідомленні Комісії від 2008 р., можливо сформулювати такі напрями сприяння розвитку МСП в ЄС та актуальні завдання по їх виконанню.

1. Перший напрямок, який можливо віднести до структурно-галузевої політики, складається з ряду умов та завдань. Створення сприятливого бізнес-середовища, сприяння розвитку підприємництва шляхом запровадження плану дій для ЄС, підтримки підприємницької освіти. Відповідно до п. 3.3 ч. II Регламенту (ЄС) № 1291/2013, основними завданнями щодо підтримки діяльності МСП в цьому напрямку мають бути:

а) Актуалізація підтримки малого і середнього бізнесу, особливо через спеціальний інструмент.

Мета полягає в тому, щоб розвивати і використовувати інноваційний потенціал малого і середнього бізнесу для заповнення прогалів у фінансуванні на ранній стадії високоризикованих досліджень та інноваційної діяльності, стимулювання інновацій та збільшення приватного сектора комерціалізації результатів наукових досліджень;

б) підтримка наукоємних малих і середніх підприємств;

в) підвищення інноваційного потенціалу малих і середніх підприємств;

г) підтримка орієнтованої на ринок інноваційної діяльності МСП;

г) збільшення кількості держав-членів, які запроваджують підприємництво на основі передової практики.

Одночасно до структурно-галузевої політики та політики інституційних перетворень необхідно віднести завдання інфраструктурної підтримки підприємств та покращення якості товарів та послуг МСП, яка носить характер не тільки інформаційний, але також консультативний та посередницький щодо фінансової підтримки.

2. Зовнішньоекономічна політика вирішується шляхом покращення доступу до нових ринків та інтернаціоналізації діяльності МСП, підвищення конкурентоспроможності МСП, забезпечення діяльності МСП в ЄС та за межами ЄС, стимулювання МСП експортерів в ЄС та за його межами, підтримка МСП в міжнародній (зовнішньоекономічній) діяльності, а саме – вирішення питання про вирівнювання технічних регламентів з основними торговими партнерами (США, Японія, Китай, Бразилія, Росія, Канада, Індія);

3. Центральне місце займає інвестиційна та боргова політика, напрямками якої є спрощення доступу до фінансування, надання фінансової підтримки для підприємців-початківців, завданнями в цій сфері є:

1) покращення доступу до фінансування МСП у формі акціонерного капіталу;

2) збільшення кількості фірм, які отримують фінансування від програми COSME в діапазоні від 220 000 до 330 000;

3) підвищення загальної вартості інвестицій венчурного капіталу в МСП до 3,9 млрд євро;

4) збільшення боргового фінансування.

4. Доступ до проектів і фінансування ЄС також здійснюється в EEN, діяльність якої спрямована на подолання розриву в знаннях щодо різних джерел фінансування з боку ЄС і забезпечення компанії, в тому числі МСП, інформацією про можливість, які для них доступні, а також про участь у науково-дослідних програмах.

5. COSME – це програма ЄС з підтримки конкурентоспроможності підприємств малого і середнього бізнесу. Вона триває з 2014 до 2020 року (до цього часу (2007–2013 р.) діяла рамкова програма з конкурентоздатності та інновацій – Competitiveness and Innovation Framework Programme – CIP) з запланованим бюджетом в розмірі 2,3 млрд євро. Від імені Європейської Комісії програмою COSME керує

виконавче агентство для малих та середніх підприємств – EASME. COSME спрямована на те, щоб спростити доступ до фінансування МСП на всіх етапах їх життєвого циклу – створення, розширення, бізнес-трансфер. COSME спрямована на зниження адміністративного та регуляторного навантаження на МСП шляхом створення сприятливого середовища для бізнесу, надає підтримку підприємствам для збільшення їх конкурентоспроможності, заохочує їх до прийняття нових бізнес-моделей та інноваційних практик.

6. Антимонопольно-конкурентна політика реалізується шляхом підтримки конкурентоздатності та інноваційного розвитку. Основними причинами необхідності підтримки МСП в цьому напрямку згідно з 3.1 ч. II Регламенту (ЄС) № 1291/2013 є: дефіцит фінансових ресурсів, обмежений доступ до фінансування, нестача навичок в області інноваційного менеджменту, слабка взаємодія та співпраця із зовнішніми партнерами, неефективне використання державних закупівель для стимулювання інновацій в МСП.

7. Інституційна політика у сфері розвитку підприємництва та підтримки МСП головним чином реалізується за рахунок:

- стимулювання зайнятості населення в МСП (збільшення об'ємів виробництва МСП та збільшення кількості самозайнятих громадян), збільшення кількості держав-членів, які підтримують підприємницьку діяльність, орієнтовану на потенційних, нових, молодих підприємців, також жінок, які займаються підприємницькою діяльністю;

- покращення рамкових умов для забезпечення конкурентоздатності та стійкості підприємств ЄС, особливо МСП та сфери туризму шляхом збільшення кількості держав-членів, які приймають участь в транснаціональних проектах співробітництва, які фінансуються COSME; запровадження не менше 200 різних моделей туризму.

Також цей напрям реалізується одночасно з наданням підтримки інформаційним мережам для МСП: європейському бізнес-порталу, європейській мережі підтримки підприємництва, порталу інтернаціоналізації бізнесу МСП, порталу доступу до фінансування, Інвестиційному плану, іншим інфраструктурним засобам. Основні з них оглянемо детальніше.

Enterprise Europe Network (далі – EEN) є найбільшою інформаційно-консультаційною мережею в Європі. Мета мережі полягає в наданні допомоги малому бізнесу, щоб зробити більшу частину європейського ринку. EEN діє з 1 січня 2008 року, її було створено в межах Рамкової програми по конкурентоспроможності та інноваціям і нової фінансової перспективи ЄС на 2014–2020 роки в рамках Програми COSME.

Мережа частково фінансувалася за рахунок Програми конкурентоспроможності й інновацій в ЄС (CIP) і сьогодні здійснюється за рахунок програми COSME у співпраці з установами на національному та регіональному рівнях.

Enterprise Europe Network пропонує такі основні послуги:

1. Надання допомоги компаніям під час переходу до транскордонної торгівлі.

В напрямі розвитку інновації, нових продуктів і створення можливостей в єдиному ринку EEN надає допомогу малому бізнесу з таких технічних питань, як право інтелектуальної власності, стандарти і законодавство ЄС, оскільки для МСП може бути важко залишатися в курсі змін та можливостей, пов'язаних з ЄС.

Інформаційними інструментами, які сприяють розвитку підприємництва та МСП, є: Інвестиційний план Європи, Європейський інвестиційний портал – (European Investment Project Portal (далі – EIPP), Європейський консультативний інвестиційний Хаб (European Investment Advisory Hub (далі – EIAH) та Малий Бізнес-Портал.

EIPP була створена Європейською комісією («сайт-менеджер») на підставі Регламенту (ЄС) 2015/1017 Європейського парламенту та Ради від 25 червня 2015 р. про Європейський Фонд стратегічних інвестицій, Європейський Інвестиційний Консультативний Хаб і Європейський Інвестиційний портал та внесення змін в регламент (ЄС) № 1291/2013 і (ЄС) № 1316/2013 — Європейський Фонд стратегічних інвестицій (далі – Регламент (ЄС) 2015/1017). Комісія з реалізації Рішення (ЄС) 2016/1942 від 4 листопада 2016 р. (далі – Рішення ЄС 2016/1942) скасовує виконання рішення (ЄС) 2015/1214, встановлює технічні характеристики EIPP в якості прозорої бази даних поточних і потенційних інвестиційних проектів в Європейському Союзі. В Комісії ЄС 2016/1942 також визначаються вимоги для проектів, які мають бути включені в EIPP (ст. 2 Рішення ЄС 2016/1942).

Відповідно до статті 15 Регламенту (ЄС) 2015/1017 проекти опубліковуються на EIPP для того, щоб інвестори мали можливість їх побачити та оцінити та з інформативними цілями.

EIAH – це консультативний центр, який спрямований на підвищення інвестиційного клімату шляхом вирішення основних фінансових і нефінансових перешкод. Правовою основою для EIAH є ст. 14 Регламенту (ЄС) 2015/1017.

EIAH складається з трьох взаємодоповнюючих компонентів:

- єдиної точки входу до широкого спектру програм консультативної та технічної допомоги та ініціатив, спрямованих на державних і приватних бенефіціарів, забезпеченої експертами високого рівня;

- платформи співробітництва, яка забезпечує обмін і поширення досвіду серед партнерських установ EIAH і за його межами;

- інструменту для оцінки і задоволення нових потреб шляхом зміцнення або розширення існуючих консультативних служб або створення нових, якщо виникне така необхідність.

EIAH також координує мережа Національних заохочувальних інститутів і органів управління держав-членів. Отож, спільно, будучи партнерами EIAH, вони складають всебічну і повну

консультативну модель. Через свою мережу партнерів ЕІАН надає доступ до ряду консультативної і технічної допомоги, програм та ініціатив. Ініціатори проекту, органи державної влади і приватні компанії можуть отримати технічну підтримку, щоб допомогти зрушити підприємцям проекти з мертвої точки, зробити їх готовими до інвестування, провести консультації з відповідними інституціями щодо фінансування, а також надати доступ до унікальної технічної та фінансової експертизи.

Невід'ємним інфраструктурним елементом для підтримки МСП є Європейський Малий Бізнес-портал, який знаходиться у веденні генерального Директорату з питань внутрішнього ринку, промисловості, підприємництва та МСП і фінансується за рахунок Рамкової програми по конкурентоспроможності та інноваціям. Щодо МСП, то в якості головного об'єкта Рамкової програми по конкурентоспроможності та інноваціям, підтримка інноваційної діяльності (в тому числі ЕКО-інновацій) забезпечує кращий доступ до фінансування, а також надає послуги з підтримки бізнесу в регіонах. Це сприяє більш кращому використанню інформаційних та комунікаційних технологій і допомагає розвитку інформаційного суспільства.

Європейський Малий Бізнес-портал надає доступ до всієї інформації, наданої ЄС для МСП, що охоплює практичні поради про те, як отримати доступ до фінансів/фінансування, знайти партнерів або вийти на міжнародний рівень, а також інформацію про політику, програми та ініціативи, щоб допомогти невеликим компаніям розвиватися. Європейський Малий бізнес-портал – централізований портал, який містить інформацію з питань політики, програм, проектів, заходів та послуг ЄС для малих і середніх підприємств.

9. Забезпечення зворотного зв'язку з Комісією здійснюється EEN для ретрансляції думки в обох напрямках, при цьому Комісія буде корисною для малих і середніх підприємств і не додаватиме додаткового адміністративного навантаження.

Для прикладу розглянемо структуру EEN в Польщі, де до EEN відносяться 30 центрів, згрупованих в чотири консорціуми: I. Enterprise Europe Network – Центральна Польща – 6 центрів у 4-х провінціях, II. Enterprise Europe Network – Східна Польща – 6 центрів у 3-х провінціях, III. Enterprise Europe Network – Західна Польща – 9 центрів у 5-ти регіонах, IV. Enterprise Europe Network – Південна Польща – 9 центрів у 4-х провінціях.

В Enterprise Europe Network – центральна Польща важливим елементом є Польське агентство з розвитку підприємництва (Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości) (далі –ПАРП), яке є державним органом, що знаходиться у підпорядкуванні міністра економіки, який підтримує розвиток МСП у Польщі протягом останніх 15-ти років. Метою PARP є підтримка розвитку малих і середніх підприємств в Польщі, створення нових підприємств, підвищення кваліфікації і збільшення потенціалу, зміцнення конкурентних позицій на основі інновацій

та сучасних технологій, забезпечення належних умов для ведення підприємницької діяльності. Під час здійснення своєї діяльності з підтримки підприємцям PARP також надає допомогу й інститутам у бізнес-середовищі з використанням коштів з державного бюджету та коштів Європейського Союзу. Агентство активно підтримує розвиток кластерів, груп підприємств з високим рівнем конкуренції і співробітництва. І до, і після вступу Польщі до ЄС ПАРП здійснює навчання, консультативну та інформаційну підтримку підприємцям. Допомога, яка надається Агентством, дозволяє підприємцям – і тим, хто тільки починає свій бізнес, і тим, хто давно ним займається – розвиток наукових досліджень та інноваційної діяльності, розширення їх роботи як на місцевому рівні – шляхом використання Інтернету або лістингу на фондовій біржі – так і на міжнародному рівні за рахунок розвитку експортного потенціалу.

ПАРП є установою, яка в основному управляє коштами, отриманими з державного бюджету та з боку Європейського Союзу, і яка призначена для підтримки підприємництва. 31 березня 2002 р. ППА взяла на себе обов'язки і завдання Агентства технології. Їхні дії ґрунтуються на документі «Керівництво державної політики в області малого і середнього підприємництва», який в травні 1999 року був затверджений Радою Міністрів.

ПАРП є організацією, яка має тільки один головний офіс і не має філій. З цієї причини в ході реалізації більшості своїх програм робота здійснюється з вибраними організаціями, які виступають в якості регіональних фінансових інститутів. Регіональні фінансові організації, в першу чергу, відповідають функції з навчання та консультування, а також керування всіма програмами. Консалтинг Point (CP) є установою першого контакту для малих і середніх підприємств. Він надає безкоштовні послуги для отримання інформації, яка в першу чергу відноситься до надання консультативних послуг та інформації (в області оподаткування, фінансів, права, маркетингу, виробництва і т.д.) з питань, пов'язаних з правил ведення бізнесу або управління існуючого бізнесу. Певна група консультацій складається з Національної системи послуг для МСП, яка створена в 1996 році. В даний час вона складається з близько 180-ти суб'єктів консультативного характеру – Агентств регіонального та місцевого розвитку, Центрів підтримки підприємництва, Торгово-промислових палат тощо.

Рамкова програма по конкурентоспроможності та інноваціям ділиться на три оперативних програми. Кожна програма має свої конкретні цілі, спрямовані на сприяння конкурентоспроможності підприємств та їх інноваційного потенціалу в своїх областях, таких, як ІКТ або області стійкої енергетики: підприємництво та інновації програми Інформаційно-комунікаційних технологій політики, інтелектуальні програми енергетики в Європі.

Таким чином, ключові елементи господарсько-правового механізму регулювання МСП, за допомогою

яких реалізується відповідна політика в ЄС, мають окреме функціональне значення та результат.

На цьому рівні правового регулювання більш застосовується суб'єктно-змістове регулювання діяльності МСП, а саме:

1. Комісія ЄС регулярно контролює додержання критеріїв поняття МСП. За результатами аналізу запропоновано не переглядати визначення МСП, але надавати додаткові рекомендації в User guide to the SME Definition, редакція якого переглянута та опублікована в 2015 році.

2. Правовий принцип «спочатку думай про мале» як функціональний орієнтир на ранніх етапах розроблення політики щодо МСП дозволяє розробляти належне законодавство за допомогою таких інструментів:

- тест МСП, який аналізує можливі наслідки законодавчих пропозицій ЄС про малі і середні підприємства. Під час оцінки витрат і переваг варіантів політики це допомагає реалізувати принцип «спочатку думай про мале» і поліпшити бізнес-середовище;

- використання конкретних положень у законодавстві, щоб уникнути невідповідного тягаря на малі і середні підприємства;

- консультування та одержання інформації від МСП;

- функціонування інституту представників МСП;

- використання загальних строків започаткування – пов'язане з бізнесом законодавство набуває чинності в обмежені числами періоди, що робить життя простіше для малих і середніх підприємств.

3. Додатковим інституційним утворенням є Мережа МСП представників, яка була створена в 2011 році в рамках реалізації «Закону про малий бізнес». Кожна країна ЄС призначила національного представника МСП на додаток до діяльності представника ЄС по МСП, який очолює мережу. Група посланників МСП складає консультативну групу SBA, яка сприяє злагодженому регулю-

ванню і виробленню політики щодо МСП в усіх країнах ЄС.

Фактично перелічені положення є окремими завданнями на макрорівні та деякими способами їх вирішення. Разом з тим, тільки наповнення конкретними засобами та формами регулювання створює дієву реалізацію поставлених завдань у політиці ЄС відносно МСП. Дві основні переваги, які має можливість отримати МСП в ЄС: по-перше, заходи з підтримки в межах багатьох програм в ЄС та на національних рівнях, в тому числі фінансування наукових досліджень, підтримка конкурентоздатності, які без наявності МСП заборонені як недобросовісна державна підтримка; по-друге, для МСП встановлюється менш вимог або знижуються мита в ЄС.

Перелічені положення є основою для господарсько-правової політики відносно МСП.

Висновки. Основними положеннями, на яких ґрунтується господарсько-правова політика ЄС щодо суб'єктів малого підприємництва є такі:

- заходи в структурно-галузевій політиці – створення сприятливого бізнес-середовища, сприяння розвитку підприємництва шляхом запровадження плану дій для ЄС, підтримки підприємницької освіти;

- вирішення завдань зовнішньоекономічної політики шляхом покращення доступу до нових ринків та інтернаціоналізація діяльності МСП, підвищення конкурентоспроможності МСП;

- в інвестиційній політиці – спрощення доступу до фінансування, надання фінансової підтримки для підприємців-початківців, доступ до проектів і фінансування ЄС;

- здійснення антимонопольно-конкурентної політики шляхом підтримки конкурентоздатності та інноваційного розвитку;

- в рамках інституційної політики у сфері підприємництва та підтримки МСП – здійснення стимулювання зайнятості населення в МСП, покращення рамок умов для забезпечення конкурентоздатності та стійкості підприємств.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Труш І.В. Господарсько-правове забезпечення державної підтримки малого підприємництва в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. НАН України. Ін-т екон.-правов. дослідж. Донецьк, 2005. 19 с.
2. Некрасова Т.В. Правове регулювання надання державної допомоги суб'єктам господарювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. Донецьк, 2009. 18 с.
3. Заревчацька Т.В. Державне регулювання забезпечення інноваційної активності малого підприємництва в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03. НАН України, Н.-д. центр індустр. пробл. розв. Харків, 2012. 19 с.
4. Ямкова І.М. Адміністративно-правове забезпечення діяльності фізичних осіб-підприємців в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Відкритий міжнар. ун-т розв. людини «Україна». Київ, 2013. 20 с.
5. Поповенко Н.С., Ганенко О.В. Державна підтримка розвитку малого бізнесу в Україні. Економіка: реалії часу. 2012. № 1. С. 126–132. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2012/No1/126-132.pdf>
6. Ольвінська Ю.О. Формування системи індикаторів оцінки розвитку малих підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. Одес. держ. екон. ун-т. Одеса, 2010. 20 с.
7. Драган І.О. Формування державної підтримки розвитку малого підприємництва: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Гуманіт. ун-т «Запоріж. ін-т держ. та муніцип. упр.». Запоріжжя, 2006. 20 с.